

L. Hrzal – S. Popov: Kritika sovremennych buržoaznych sociologičeskich teorij (Kritika současných buržoazních sociologických teorií) Moskva, Progress 1976.

Skutečnost, že práce některého československého autora vychází za hranicemi naší země, je událostí, kterou bychom neměli přehlédnout z více důvodů. Zejména nás zajímá, které skutečnosti, v jakém podání a výkladu se staly tak významné, že se dočkaly zahraňičního vydání.

Proto nemůžeme přehlédnout práci našemu čtenáři dobře známé autorské dvojice L. Hrzala a S. Popova: *Kritika sovremennych buržoaznych sociologičeskich teorij*, která byla koncem minulého roku vydána v moskevském nakladatelství Progress v nákladu devatenáct tisíc exemplářů.

Samo označení jednotlivých kapitol nám dává nahlédnout do struktury celé práce:

Kapitola I. O vzniku a hlavních směrech buržoazní sociologie

Kapitola II. Empirická sociologie

Kapitola III. Teorie sociální struktury a strukturně funkční analýza

Kapitola IV. Teorie „industriální“ a „postindustriální“ společnosti

Kapitola V. Antiscientismus a technologie

Kapitola VI. Buržoazní sociologie a soudobý revizionismus

Kapitola VII. Prohloubení krize buržoazní sociologie

Kniha je doplněna základními údaji o některých citovaných autorech buržoazní sociologie a filozofie. Celou práci předznamenává zasvěcený úvod, který J. Soloduchin věnoval místu buržoazní sociologie v současném ideologickém zápase.

Autoři se nesnažili provést vyčerpávající analýzu základních směrů, desítek škol a školic, které dnes reprezentují buržoazní sociologické myšlení. Položili si úkol mnohem náročnější a zejména aktuálnější – analyzovat sociální a ideologické funkce buržoazní sociologie, ukázat úkoly a role, které v dnešním světě plní.

Na buržoazní sociologické produkci několika posledních desetiletí se jim podařilo ukázat, jak operativně mění svůj akcent zejména tam, kde jde o otázky ideologických funkcí společenského poznání a společenských věd vůbec. Požadavek „osvobození od hodnot“ – rozuměj „osvobození se od vlivu ideologie“ – je stylizován do různých obměn. Vždy však má plnit stejný cíl – „deideologizovat“ spo-

lečenské poznání. Tyto cesty „různých obměn“ posuzují autoři z marxistických pozic, pro něž není rozporu mezi stranickým, objektivním a pravdivým poznáním.

Na mnoha místech knihy ukazují, že buržoazní sociologická teorie může přinášet i různé momenty objektivních hodnot a pravdivého poznání. Je proto třeba oddělovat nepřátelské, antikomunistické koncepty od těch momentů teoretické práce, které jsou reálným přístupem a vyjadřují tak či onak cenné a platné poznatky.

Na práci L. Hrzala a S. Popova ocení čtenář zejména nekompromisní, třídní, marxistický přístup, pozornost, kterou v konkrétní polemice autoři věnují všemu a všem, s nimiž nesouhlasí, kritickou analýzu základních škol a proudů soudobé buržoazní sociologické produkce a schopnost diferencovaně posoudit, oddělit a ukázat to, co je pro další rozvoj marxistické sociologie cenné.

Významné místo v knize zaujímá problematika vztahu buržoazní sociologie a soudobého revizionismu. Zejména zde jsou ukázány logicko-gnoseologické a sociální kořeny československého revizionismu let 1968–9. Autoři připomínají jejich spojení s ideologickými centry dnešního antikomunismu, s buržoazní filozofií a sociologií, a obecné a zvláštní projevy tohoto vztahu v Československu.

Poučná a stále aktuální je polemika na téma empirie a teorie, humanismus, svoboda, všestranný rozvoj osobnosti, internacionalismus a nacionalismus atd.

Kniha L. Hrzala a S. Popova patří mezi ty práce, které svou problematikou a způsobem zpracování otevírají cesty dalšího rozvoje marxistické sociologie, která v jednotě kritických, nekompromisních přístupů vůči všem „falešným hlasům“ a pozitivního, tvůrčího uchopení a hlubokého, konkrétního, pravdivého poznání našeho života vstupuje do zápasu třídní rozděleného světa dvacátého století.

Karel Rychtařík

B. Filipcová a kol.: Volný čas a kultura v průmyslovém městě

Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1974

Volný čas a kultura v průmyslovém městě, vypracovaná autorským kolektivem pod vedením B. Filipcové, je představitelem onoho druhu publikací, které na malém prostoru přinášejí nejen řadu zajímavých poznatků ze sociologického výzkumu, ale také mnoho pod-

nětných otázek. Jde tedy o práci povýše informační, nelze jí proto vyčítat určitou nedořešenost některých otázek ani přílišnou zkratkovitost textu v místech, kde bychom právem očekávali uvedení širších souvislostí. Přináší totiž cenné informace o současném životním způsobu a zvláště o volném čase obyvatel velkého průmyslového centra.

Je rozdělena do šesti kapitol, které v logickém sledu přinášejí poznatky o volném čase, kulturním životě i o rodině.

První kapitola je věnována úvaze o vztahu sociologie a předvídání budoucnosti ve vztahu k problémům předpovědi vývoje volného času. Autoři se zde zabývají především metodologickými otázkami předvídání. Správně vycházejí z metodologických a teoretických postulátů historického materialismu, ukazují determinovanost sociálních procesů i aktivní roli přetvářejícího subjektu. Domnívám se, že právě v této souvislosti by bylo užitečné rozšířit výklad o souvislosti procesu tvorby socialistického způsobu života a podílu realizace historické role dělnické třídy na jeho utváření. Autoři se zde příliš rychle koncentrují na některé konkrétní metody předvídání, jmenovitě na otázky použitelnosti extrapolace a komparace.

Složitost předpovědi o vývoji volného času autoři správně vidí ve vlastní specifice volného času jako prostoru pro relativně nej-svobodnější sféru volby aktivit. Také vytyčení úkolu — hledat relativně stabilní vazby ve sféře volného času jako základ pro odkrytí zákonitostí jeho vývoje — pokládám za pozitivní a zajímavý úkol.

V *druhé kapitole* se autoři zabývají rozborem časového fondu. Vycházejí z dat výzkumu *Volný čas Ostrava*, který byl realizován v letech 1967–1970. Rozbor difference pracovní doby je komparován především s podobnými údaji jiných vyspělých zemí. Dochází se zde k závěru, že největší difference jsou u nás mezi časem práce mužů a žen, zatímco difference podle ostatních faktorů, včetně profesní struktury, nejsou tak výrazné.

Další část kapitoly je orientována na rozbor ostatních základních časových kategorií. Z nich nejzajímavější je volný čas. Konstatuje se, že v průběhu šedesátých let u nás došlo k poklesu času, který je věnován nutným domácím pracím, a vzrostl volný čas. Tento poznatek je bezesporu velice zajímavý, signalizuje nejen rozvoj služeb, ale i celkový posun hodnoty volného času jako výraz růstu životní úrovně našeho obyvatelstva.

Třetí kapitola je nazvána *Činnosti, klíč k volnému času*. Vychází z předpokladu, že volný čas je především časem oblíbených činností. Činnosti volného času však nejsou tak zcela oprostěny od „primárních povinností“, jejich volba je determinována konkrétními podmínkami i společenskými potřebami, které nemusí být vždy v souladu s individuálním požitkem.

V této kapitole, která je podle mého soudu velice zajímavá, je dále rozebírána řada vý-

znamných otázek. Autoři shrnují hlavní poznatky o vztahu mezi způsobem využívání volného času a pracovní aktivitou. Vyplývá z nich, že nejchudší způsob života ve volném čase prožívají ti, kteří nejsou ekonomicky aktivní. Autoři proto doporučují vytvářet podmínky pro plné zapojení žen do pracovního procesu. Podobně je patrná pozitivní korelace s veřejnou činností. Lidé, kteří jsou společensky a politicky aktivní, se vyznačují kvalitativnějším využíváním volného času. Práce ve společenských, politických a dalších institucích pozitivně ovlivňuje proces formování socialistické osobnosti.

Specifický a náročný způsob práce inteligence vyžaduje podle názoru autorů, aby se společnost zabývala otázkami zajištění prostoru pro regeneraci sil a realizaci zájmů této sociální skupiny.

Zajímavá úvaha, která je v této kapitole rovněž obsažena, souvisí s existencí tzv. bariér pro realizaci činností volného času, a to jak subjektivního, tak objektivního charakteru. Jejich existenci prokazují nejen výsledky sociologických výzkumů. Autoři uvádějí například, že je v rozporu verbálně projevovaný stupeň zájmu o divadlo s konkrétní realizací. Kladou otázku čím je tato diskrepance způsobena a uvádějí, že na tyto otázky nelze zatím uspokojivým způsobem odpovědět.

Kapitola čtvrtá se zabývá vztahem volného času a kultury. Pro potřeby výzkumu byly definovány klasifikační stupně z hlediska náročnosti a kvality volnočasových a kulturních aktivit. Význam těchto klasifikačních tříd je podle mého soudu pouze pracovní a do určité míry i diskusní; přesto na jejich základě mohli autoři provést zajímavou analýzu oblíbenosti kulturních hodnot. Zajímavý je zejména poznatek vztahující se k problematice tzv. kulturní dichotomie. Tato dichotomie vlastně existuje pouze jako teoretický předpoklad, ve skutečnosti leží konkrétní realita kulturní recepce mezi krajními póly. To se projevuje v jisté heterogenitě vztahu k různým druhům umění (s. 83). Tento poznatek autorů je do určité míry rozporný s jinými podobnými šetřeními, která prokazují naopak vysokou konzistentnost vztahu lidí k umění.

Kapitola Domov, rodina a volné chvíle patří rovněž mezi velmi zajímavé, neboť v rodinném prostředí prožívá naprostá většina lidí převážně svůj volný čas. Prokazuje se zde — na základě mezinárodního srovnání — že patříme mezi silně rodinně orientované země (s. 94). Z dalších zajímavých poznatků v této kapitole stojí za zmínku zejména zjištění, že členové vícegeneračních rodin mají fakticky méně volného času než rodiny jednogenerační. Domnívám se, že tento poznatek je třeba brát s rezervou a pokusit se o jeho ověření v dalších výzkumech. Také závěr, že rodina je skupinou součinnosti a soužití ve volných chvílích, stojí za hlubší zhodnocení, zejména s ohledem na rozvoj společenské aktivity lidí v procesu tvorby socialistického způsobu života.

Závěrečná kapitola je úvahou o budoucnosti volného času. Správně vychází z dialektického protikladu času práce a nepráce jako historicky podmíněného sociálního jevu. Jsou zde kladeny otázky dotýkající se základů zákonitých procesů tvorby socialistického způsobu života. Mezi faktory, které budou nejvýrazněji ovlivňovat volný čas, řadí autoři především procesy třídní sociální přeměny společnosti. Poroste sociální homogenita společnosti a nadále se bude prohlubovat vedoucí úloha dělnické třídy, která ovšem sama bude prodělávat v důsledku rozvoje výrobních sil výrazné změny. Na utváření volného času v budoucích 20–30 letech bude přirozeně působit celá řada dalších faktorů, zejména pak vzdělání a změny v charakteru práce, jakož i růst životní úrovně obyvatelstva.

Obraz budoucího volného času autoři příliš nekonkretizují. Načrtávají pouze hlavní oblasti předpokládaných změn. Domnívám se, že předpověď by byla úplnější, kdyby přihlíželi i k vzrůstající cílevědomé činnosti řídicího subjektu společnosti — například v oblasti optimalizace podílu mezi osobní a společenskou spotřebou, problémů restrukturalizace potřeb, předpokládaného růstu společenské aktivity lidí apod. Zajímavé úvahy o předpokladech růstu volného času a jeho jednotlivých kategorií i o kvalitativních změnách v této sféře života mají v tomto světle podobu příliš jednoduché extrapolace.

Celkově je možno říci, že studie *Volný čas a kultura v průmyslovém životě* je plná podnětných myšlenek a zajímavých informací. Užitečnost lze spatřovat především v tom, že obsahuje rozbor empirických poznatků a cílevědomě usiluje o jejich využití v obecnější rovině i v rovině, která je významná pro současnou praxi kulturní politiky. Bylo by velmi užitečné rozpracovat ještě hlouběji některé nadhozené otázky, rozšířit a upřesnit poznatky a výsledky dalších podobných výzkumů. Na tomto základě by se našl kulturní i politické praxi dostalo publikace, kterou v oblasti volného času jako jedné z nejdůležitějších sfér rozvoje socialistického způsobu života postrádáme.

František Zich

Antonín Vaněk: Studenti a společnost. Kritika antikomunistického a revizionistického působení na mládež

Praha, Univerzita Karlova 1976, 231 s.

„Musíme se neustále vracet k vysvětlování mnohých základních pouček marxismu-leninismu, které byly v minulosti nesprávně chápány či záměrně zkreslovány.“ Tak je tento

úkol formulován ve Zprávě předsednictva ÚV KSČ O hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ¹ a tak je také jeho realizace akceptována v knize ředitele Ústavu marxismu-leninismu Univerzity Karlovy, doc. PhDr. Antonína Vaňka, DrSc., která obohacuje naši knižní produkci v oblasti marxisticko-leninské kritiky buržoazních filozoficko-sociologických koncepcí mládeže.²

Aktuální teoretický a prakticko-politický význam publikace je dán především tím, že ofenzivní a účinný boj s buržoazní ideologií a antikomunistickou diverzí je kontinuálním procesem, jehož efektivitu prověřuje každodenní praxe, v níž se svádí zápas o kvalitu postojů mládeže k budouvání socialistické přítomnosti a komunistické budoucnosti.

Nezbytnost permanentního, nesmířitelného boje proti antikomunismu, antisovětismu, pravicovému i levicovému revizionismu a oportunismu vyžaduje, abychom odhalovali také reakčně apologetickou podstatu buržoazních koncepcí mládeže. Zastírací manévry buržoazních ideologů se snaží vydávat protestní akce mládeže proti kapitalistickému systému za projev jakoby věčného „konfliktu pokolení“, jak na to také upozornil soudruh J. Fojtík na červencovém zasedání ÚV KSČ.³ Antikomunistická diverze je cílově zaměřována na zneužívání životní nezkoušenosti mladé generace cestou umělé konstruované fikce o absolutní sociální hegemonii mládeže. To má ve svých sociálně politických důsledcích vést k oslabování vedoucí úlohy dělnické třídy a k postupnému vytváření konfliktních vztahů, sociální nedůvěry k dělnické třídě i k jejímu dějinnému poslání — vybudování beztrždní komunistické společnosti.

Draze zaplacené zkušenosti krizových let 1968–1969 přesvědčivě dokázaly, k jakým retardačním důsledkům vede podceňování ideologické práce a formální přístup ke komunistické výchově mladé generace. Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ ukazuje, jak hluboce byla v krizových letech deformována světonázorová výchova, kdy ústup od výchovy k proletářskému internacionalismu a socialistickému vlastenectví přímo vyústil v dezintegraci třídních postojů a vytvářel u mládeže idealistické představy o soudobém imperialistickém světě.

Jednou z publikací, které prostřednictvím argumentované kritické analýzy pomáhají mladému čtenáři pochopit reakční antikomunistickou podstatu buržoazních koncepcí mládeže, je právě recenzovaná kniha A. Vaňka. Je záslužné a sympatické, že autor zúročil základní premisy a zkušenosti své předchozí

¹ O hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ. Rudé právo, 30. 10. 1972, s. 3.

² K problému marxisticko-leninské kritiky buržoazních koncepcí mládeže viz: Čmofík, O. — Varholík, J.: *Pokolení*. Praha, Mladá fronta 1974; Grulich, V. — Loukotka, J. — Mužík, J.: *Komunistický světový názor a mladá generace*. Praha, Horizont 1974; Hájek, F.: *Kapitoly ze sociologie výchovy*.

Praha, SPN 1975; *Návaznost generací*. Praha, Mladá fronta 1974; *Mládež v plánech antikomunismu*. Bratislava, Pravda 1975.

³ Viz *Socialistická výchova mladého pokolení a jeho příprava pro život a práci v rozvinuté socialistické společnosti*. Zpráva předsednictva ÚV KSČ přednesená soudruhem Janem Fojtíkem dne 3. 7. 1973. Rudé právo, 5. 7. 1973.